

O „Mramoru Vojvode Momčila“.

Milan Karanović,

Monument funéraire de „Vojvoda Momčilo“.

Milan Karanović,

Kada putujem po Bosni i Hercegovini, po službenoj dužnosti i radi proučavanja naroda i narodnog života, pored ostalih etnografskih pojava i objekata, obraćam pažnju i na srednjevjekovna groblja i na njegove spomenike grobne za koja su u narodu najrašireniji naziv »mramor« i »mramorovi«, a u nekim krajevima »mašet« i »mašeti«. Ali znajući da moj predšasnik, kustos Muzeja u penziji g. Vejsil Čurčić, radi već više decenija na fotografisanju i akpločanju naučno-interesantnijih i značajnijih spomenika za razne izložbe i muzeje, i opisivanju tih spomenika na cjelom prostoru, gdje ih sve ima, i da sprema veliko djelo o tome sa slikama, koje ljudi od nauke očekuju sa velikim interesovanjem — nisam htio da isti naučni posao radim, zauzet više problemom migracija, kretanja stanovništva. U publikovanim opisima tih spomenika, sem dešifriranja samih natpisa, obraćao sam pažnju i na oblike i šare tih spomenika. Pokušao sam da objasnim šare i simboliku na dvama spomenicima u svojim publikovanim radnjama: 1. Jedan zanimljiv mramor kod Skender-Vakufa¹⁾ i 2. Grobna crkva grafički izražena na bosanskom srednjevjekovnom spomeniku,²⁾ zainteresovan više šarama sakralnog suda kod kulta kruha i vina. Svima koji svestrano proučavaju prošlost srednjevjekovne Bosne, pada u oči u mnogim pisanim spomenicima Dubrovačke arhive isticanje »i svi dobri Bošnjani«. Kad se publikuje Čurčićovo djelo o bosanskim srednjevjekovnim grobnim spomenicima, dešifriraju svi očuvani natpisi, objasne oblici i šare, šta je u tome ukrasno a šta simbolika, odgonetnuće se tada i nemušti jezik Srednjevjekovne Bosne i moćiće se istom tada da ude u socijalnu psihologiju »dobrog Bošnjana«.

Jedan takvi spomenik (sl. 1.) u dolini Usore, u Sjevernoj Bosni, koja je bila periferijska oblast Srednjevjekovne Bosne, obraća pažnju nesamo ljudi od nauke nego i novinara, tako da je o njemu izašlo mnogo opisa u dnevnim listovima.

¹⁾ »Glasnik Zemaljskog Muzeja« za 1928. sv. II. str. 135—140.

²⁾ Objavljeno u »Novitates Musei Sarajevoensis«, sv. XI, g. 1934.

Petar Bogunović opisao ga je detaljno i donio više crteža pod naslovom Stari nadgrobni spomenici u selu Vručici (srez Tešanj).³⁾ Mene je više zainteresovao oblik samog spomenika, naziv »mramor« i zbog toga što je vezan za legendarnu i epsku ličnost »Vojvode Momčila«. Da što doprinesem objašnjenju oblika ovog spomenika, pokušaću da nešto o njemu napišem ovim redom: 1. Izložiću ukratko opise, publikovane u naučnoj reviji i dnevnim listovima; 2. navešću do sada publikovana narodna predanja o gradinama i kulama, vezanim za »Vojvodu Momčila«; 3. iza toga ću navesti pisane spomenike o »Despotu Momčilu« i »Banu Momčilu«, a 4. završiti sa crtežima izvjesnih objekata koji imaju sličnosti sa ovim spomenikom, da se može što doprinijeti objašnjenju ko bi mogao da bude taj čiji je ovaj spomenik.

Sl. 1. — »Mramor Vojvode Momčila«.

1. **Opisi »Momčilova mramora«.** — Imamo najdetaljniji opis ovoga spomenika od Petra Bogunovića, zapravo grupe od tri spomenika. Ta srednjevjekovna nekropola leži na jugozapadnoj padini brda Stražbenice, na kojoj se još danas razabiru temelji nekoga starog grada. Ta tri spomenika sačinjavaju jednu cjelinu, iako se svaki od njih razlikuje posebnim oblikom i veličinom. Jedan spomenik je prevallen kad je grob prekopavan za rata (1916. g.) od strane jednog austrijskog kapetana. Za prevalljeni spomenik Bogunović je zapisao narodno mišljenje da je grob »Vojvode Momčila«, za spomenik koji uspravno stoji, da je žene »Vojvode Momčila«, a do ova dva spomenika, nešto udaljeno, da je treći spomenik

³⁾ »Glasnik Zemaljskog Muzeja« za 1930. sv. II. str. 177—182.

sina »Vojvode Momčila«. Za gradinu iznad nekropole održava se narodno predanje da je »Grad Vojvode Momčila« i da je tu stanovao. Okolno i pravoslavno i katoličko stanovništvo poštuje ove grobove i dok nije bilo crkava na njemu su održavane proljetne molitve, a i danas za velikih ljetnih suša izlaze na ove grobove da mole Boga za kišu. Ova tri spomenika svakako su jedne porodice. Njihov položaj i raspored potsjeća na grupu spomenika oko spomenika Kneza Batića na Kopošićima iznad Visokog, kod kojeg je bio spomenik sa šarama koje su iste i na bosanskom zubunu,⁴⁾ a koje je grobne spomenike opisao sa crtežima Đ. Mazalić.⁵⁾ Iako je Bogunović naveo narodno mišljenje da je prevaljeni spomenik »Vojvode Momčila«, sve okolnosti govore da je spomenik (crtež br. 3.) »Vojvode Momčila«, jer on svojim oblikom obraća najveću pažnju. Bogunović je premjerio dimenzije spomenika i donosimo ih po njegovom premjeravanju. »Mramor Momčilov« ima podno oblik obeliska, četvrtast, dužine 120 cm i 110 cm širine, a visok je 180 cm. Preko polovice visine ima utesan pojas, 14 cm širok, naokolo oko svega spomenika. Iznad utesanog pojasa počinje spomenik da se sužava i završuje se u obliku kupole ili kape, sa jabukom na vrhu. »Mramor« je na ogromnoj ploči, koja je duga 240 cm, široka 180 cm, a debela 40 cm. Od jabuke na vrhu, pa niz zaokruženi dio spomenika na sve strane, spuštaju se uklesane udubine, njih 14, i tvore 14 polja između tih udubina. Na »Mramoru« nema nikakvih drugih ornamentea i stoji uspravno na ogromnoj ploči. Takvog oblika grobni spomenik nije još nijedan nađen, ni poznat.

Bogunovićev opis dopunjuju dva novinarska opisa. Neki P. (po svoj prilici pukovnik Petar Lazarević, koji je bio saradnik »Politike«), u dopisu pod naslovom Spomenik »Vojvode Momčila« (»Politika« od 31. srpnja 1930. g.) navodi: »... tri velika kamena spomenika, istesana u vidu pravougla prizme. Najveći među njima imao je osnovu od jednog metra i pedeset santimetara dužine, a jednog metra i dvadeset širine. Visina prizme iznosila je jedan i osamdeset. Na vrhu je ovaj monolit bio sveden u obliku krune i na vrhu imao jabuku. Drugi, nedaleko od ovog prvog, isti je takav, samo za nešto niži. A ispred njih, nepravilno povaljen, leži treći, koji je bio postolje. Na boku ovoga postolja je uklesana jedna ruka, koja drži buzdovan...« U »Politici« (od 23./IX. 1937. god.) izašla je slika Momčilova spomenika i zabilježeno narodno predanje »da su grobovi Vojvode Momčila, njegove žene i sina, koji potiču od starih usorskih banova iz XIV. vijeka, da su na ovim grobovima, dok nije bilo crkava, seljaci održavali masla, molitve za rodnu godinu, i za vrijeme suše izlazili na ove grobove i molili se za kišu«. To su do sada samo poznati opisi i osvrti na ove spomenike.

Kad je austrijski kapetan Bauer prekopao ovaj Momčilov grob 1916. godine našao je tri prstena: jedan zlatan i dva srebrena, sa natpisom i jedan komad zlatotkane odjeće. Svi su ovi predmeti poslani Sarajevskom muzeju. Prstenje je opisao i pročitao natpise na njima Vlad. Skarić. Na jednom natpis glasi: В ѣ р н о г а Б о г ѣ п о м а р а.

2. Gradovi i kule »Vojvode Momčila«. — U raznim našim krajevima ima ostataka gradova i kula koje su vezane za ime »Vojvode Momčila«. Pored grada »Vojvode Momčila«, koji je više opisanog »Momčilovog mramora« u Usori, poznati su

⁴⁾ O zubunu u Bosni u »Glasniku Etnografskog muzeja u Beogradu« V (1903.) s. 27.

⁵⁾ »Starine po okolini Sarajeva«, »Glasnik Zemaljskog Muzeja« za 1939.

dosada i ovi: jedan u Staroj Hercegovini, jedan u Makedoniji, jedan u Istočnoj Srbiji, jedan u Zapadnoj Bosni, a jedan u Zapadnoj Hercegovini. — Navešćemo ukratko šta je poznato o njima:

Narodna pjesma »Ženidba Kralja Vukašina«, u poznatoj Vukovoj zbirci, opjevala je pogibiju »Vojvode Momčila«, koji je stajao na gradu Pirlitoru iznad rijeke Tare pod Durmitorom, čije se razvaline i sada dobro raspoznaju. O »Vojvodi Momčilu«, koji je vezan za ovaj »Momčilov Grad«, zapisao je interesantno i značajno narodno predanье Dr. Radovan Tunguz-Perović,⁷⁾ i to u Nikšiću, vezano za prolazak francuskih krstaša. — Milan Đ. Milićević zapisao je ovo: »Jedno polak sata više Potočca, na jednom visu Juhora (Istočna Srbija) ima gradina koja se zove »Grad Vojvode Momčila«.⁸⁾ Taj isti grad spominje i Cvijićev saradnik Stanoje M. Mijatović u svome radu »Temnić«,⁹⁾ dodajući da je blizu toga »Momčilova Grada« na vrhu Vetrnji bila »Vetrenjača Vojvode Momčila«. — U Meglenu u Makedoniji zapisao je Cvijićev saradnik Rista T. Nikolić narodnu tradiciju o Vojvodi Momčilu, a dopunio Emilo J. Cvetić, dodajući da je to Momčilov grad Pirlitor, da na Požarskoj Kosi ima voda »Momčulovka« i da pod gradom pokazuju »Momčilov grob«.¹⁰⁾ — Cvijićev saradnik Dr. Jevto Dedijer, u svome radu »Hercegovina«, naveo je i ovo: »U selu Građu (Ljubuški kotar) za jednu kulu na Sedreniku vele da je vojvode Momčila, pa je naslijedio Kraljević Marko, a od ovoga Buljubaša Mujo, koji je bio oženjen Markovom sestrom«.¹¹⁾ — Kada sam 1929. g. bio u Glamočkom Polju, govorili su mi mnogi i naročito isticali da u planini ima »Grad Vojvode Momčila«. I, doista u popisu bosanskih sela i zaseoka ima u Preodcu kod Glamočkog Polja i znak za gradinu sa ispisom »Momčilova Kula«. U vezi s time treba spomenuti da na Tromedi Bosne, Dalmacije i Like (sa bosanske i ličke strane) ima rod Momčilovića koji ima više od 100 kuća, sa slavom Sv. Đorđe.

3. **Istorijski Momčilo.** — Dr. Radovan Tunguz-Perović u svojoj raspravi *Despot Momčilo*¹²⁾ sabrao je sve podatke o istorijskoj ličnosti »Momčilo« i po našim i vizantijskim izvorima. Andrija Kačić-Miošić u svojim pjesmama, i to u pjesmi pod naslovom »Pisma od Stipana Tomaševića, oli ti Kristića, kralja bosanskoga« navodi ovo:

„Krilo moje, Tomanović bane!
Kūpi, bane, tvoje vitezove,
Hodi s vojskom na polje Kosovo,
Ondje ćemo cara dočekati.“

Pri završetku ove pjesme Kačić veli: »Ova pisma bi izvađena iz knjige latinske, koju gospodi pisa rečeni kralj Stipan i počinje ovako: *Epistola regis Bosne qui magnates regni ad bellum contra Turcas invitabat*. A što je za nas najznačajnije, među njih 15 potpisanih stoji i Momčilus Tomanović, *Ussorae Banus cum vexillis*.¹³⁾ Iako označena godina 1459. govori da ova

⁶⁾ »Glasnik Zemaljskog Muzeja« za 1930. s. 183.

⁷⁾ »Glasnik Zemaljskog Muzeja« za 1935. s. 35.

⁸⁾ Milan Đ. Milićević »Kneževina Srbija« s. 181.

⁹⁾ »Srpski Etnografski Zbornik« Naselja, knj. III. str. 272 i 380.

¹⁰⁾ Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor« knj. IV. s. 265.

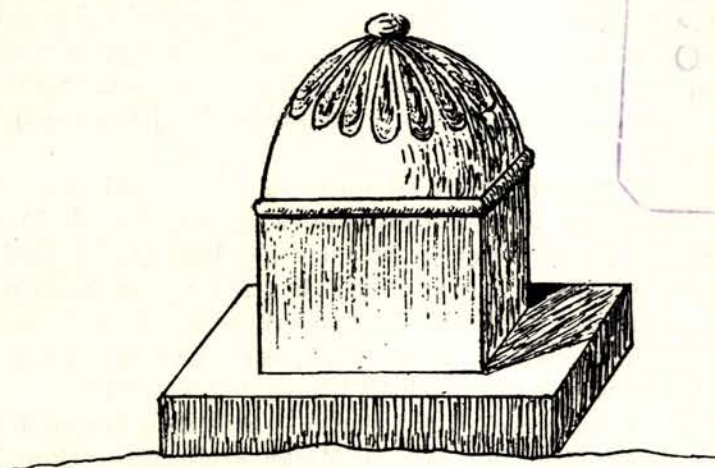
¹¹⁾ »Naselja« knj. VI. s. 317.

¹²⁾ »Glasnik Zemaljskog Muzeja« za 1935. str. 35—48.

¹³⁾ O. Andrije Kačića-Miošića »Razgovor ugodni naroda slovinskoga«, izdanje u Dubrovniku 1886, str. 94.

Sl. 2. Kapa jednog poglavara
istočnjačke crkve na kongresu
u Londonu 1937. god.

Sl. 3. «Mramor Vojvode Momčila»

Sl. 4. Kapa jednog
Karadordevog vojvode

isprava nije autentična, jer Stjepan Tomašević nije tada bio kralj bosanski, nisam dosada nailazio nigdje na osporavanje njene autentičnosti. Tadija Smičiklas u Zborniku Jugoslavenske akademije pod naslovom *Codex diplomaticus* (izašlo samo 13 tomova) unio je sve autentične dokumente, zaključno do 1400. god. Donosimo je zbog toga što ima ime Momčilus, označen kao Banus Ussorae, i što Miošić naročito ističe »da je izvađena iz knjige latinske«. Začudno je da je ime Momčilo isto kao i kod okolnog stanovništva održano »Vojvoda Momčilo« i po slutnji jednog novinara da je »ban usorski«.

2. Momčilov spomenik i oblik istočnjačkih kapa. — Za »Mramor Vojvode Momčila« veli Petar Bogunović da »izgleda kao kupula ili kao kapa«, a neki P. u »Politici« veli: »Na vrhu je ovaj monolit bio sveden u obliku krune i na vrhu imao jabuku«. Očito je da je ovaj grobni spomenik, po narodnom predanju »Vojvode Momčila«, u donjem dijelu oblika obeliska i da se završava »kapoliko«, poput kupole ili kape. I kad sam posmatrao ovaj spomenik i na terenu i poslije razgledao često puta i fotografske snimke, zatim i crteže, vazda sam se sjećao oblika istočnjačkih kapa, a naročito kape ruskog cara Ivana Groznog — u kakvoj je slikan — i kape Karadordevog vojvode Milenka Stojkovića. Kao svoj prilog proučavanju srednjevjekovnih grobnih spomenika, njihovih oblika i šara, dekorativnog i simboličkog karaktera, donosim ovo nekoliko razmatranja i pretpostavaka, jer one neće biti na odmet u daljem proučavanju.

Nisam mogao da na drugi način istaknem tu sličnost »Momčilova mramora« i istočnjačkih kapa, nego sam do crteža Momčilova spomenika (sl. 3) metnuo crtež jedne istočnjačke kape (sl. 2), a s druge strane druge kape (sl. 4.). God. 1937. održan je u Londonu kongres raznih istočnih crkava. U crkvi Svetog Pavla u Londonu naročito se isticao jedan poglavar jedne istočne crkve sa kapom koja liči kupolama ruskih crkava. Donosimo crtež (sl. 2.) te kape istočnjačkog crkvenog poglavara.

»Vojvoda Momčilo« je epska i mitska ličnost. Ime »Momčilo« označava čovjeka u smislu »momčina k'o trijesak« i »ljudeskara«, gorostasani čovjek i junak. Po narodnoj pjesmi »Vojvoda Momčilo« je ujak Marka Kraljevića, epskog junaka cijelog Balkana i »Marko se baci na ujaka, na ujaka vojvodu Momčila«. Zbog toga je možda i raširena legenda o »Vojvodi Momčilu« i njegovo ime vezano je za mnoge građine i kule na tolikom prostoru, jer je u vezi sa epskom slavom njegova sestra Marka Kraljevića.

Svakako je postojao kakav »Momčilo sin Tomanov« dok ga je Miošić našao u nekoj latinskoj listini. Po nadenim prstenovima u prekopanom »grobu Momčilovom« — čiji je natpis objasnio Vlad. Skarić — svakako je pod tim spomenicima zakopan jedan bračni par. Po komadu brokafa, nadenom u prekopanom grobu, ili je vlastelin veliki, a nije isključeno da nije kakav crkveni dostojanstvenik, našto upućuje i komad brokata, ostatak odjela, a i oblik kape kakvim se završava spomenik, koji je podnu u obliku obeliska, a »kapoliko« završen. Skloniji sam mišljenju da je ovaj spomenik sveden u obliku kape nego kupole i zbog isklesanih 14 udubina, koji dijele isto toliko polja. Nije isključeno ni to da ovaj »kapoliko« svedeni obelisk nije zajednički spomenik porodičnog groblja, kao i onaj obelisk iz Donje Zgošće, koji je dopremljen u Sarajevski muzej i smješten u Botaničku baštu. U oskudici pisanih izvora, da se odgonetne simbolika oblika i šara spomenika, donosi se i ovo, da možda ne označavaju svojim oblikom pokojnikovo dostojanstvo, njegov svjetovni ili crkveni položaj.

Résumé.

Le personnage épique sous ce nom est l'oncle (frère de la mère) de Marko Kraljević dont on parle tant dans les chants populaires des peuples balkaniques. En dehors du »Fort de Momčilo« sur Pirlitor sous la montagne Durmitor il y a des forts et des tours à plusieurs endroits qui sont liés au nom mythique de »Vojvoda Momčilo«. Au moyen-âge il existait le »Despot Momčilo«. Dans la région bosniaque Usor il existe un intéressant monument funéraire (tableau 1) et chez les habitants des environs une légende d'après laquelle ce serait »Le marbre (monument funéraire) de Vojvoda Momčilo«. Lorsqu'on a déterré la tombe ou y trouva trois bagues dont l'une est en or et deux en argent, sur lesquelles se trouve l'inscription »Dieu aide le fidèle«, et un morceau d'habit brodé d'or (brokat). Ce qui est plus remarquable, c'est que le bout du monument a la forme d'une toque orientale. Nous reproduisons le dessin (tabl. 2) de la toque du chef d'une église orientale au congrès des églises, qui a eu lieu à Londres en 1937 et le dessin de la toque (tableau 4) d'un vojvod de Karadjordje. D'après un document dont l'authenticité n'est pas encore prouvée il existait un »Momčilus Tomanović, Ussorae banus«. Le chant populaire fait surtout ressortir que le héros Marko ressemble à son oncle Momčilo qui fut un géant. C'est à cause de cela qu'il y a tout de contes sur lui.